

Hus, Jan

Discens factus est sciens

In: Hus, Jan; Nechutová, Jana; Krmíčková, Helena; Malá, Jana; Mazalová, Lucie; Mutlová, Petra; Švanda, Libor. *Mistr Jan Hus, učitel a kolega : promoční promluvy M. Jana Husa*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2021, pp. 93-99

ISBN 978-80-210-9796-4; ISBN 978-80-210-9797-1 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143712>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

/2/ DISCENS FACTUS EST SCIENS

Discens factus est sciens je promluvou při determinaci **Matěje z Knína, řečeného Pater**, pronesenou **9. března 1399**.

Soupis pramenů: B–S č. 33.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 41–45, komentář s. 223 (původní edice J. Sedlák, „Husovy promluvy promoční,“ s. 124–128).

Překlad: E. Stein: *M. Jan Hus jako universitní rektor a profesor*, s. 41–47.

Rukopis: NK Praha, X C 3, 134r^a–135r^a.

Doslovný překlad aristotelovského tématu tohoto proslovu by respektoval jeho minulý čas, *discens factus est* – „učil se a stal se“. Časovou rovinu výpovědi jsme ale v našem překladu posunuli, neboť jsme vzali v úvahu skutečnost, že latinské perfektní, dokonavý minulý čas, mívá i gnómičnou funkci, tj. vyjadřuje nadčasovou skutečnost a příslovečné poučení.¹ Rekomendaci vydal v prvním svazku svého časopisu *Studie a texty k náboženským dějinám českým* r. 1914 Jan Sedlák, našel ji v pražském univerzitním rukopise X C 3, nezjistil však, že i další v tomto kodexu zapsané projevy jsou nebo mohou být Husovy, objev učinil teprve Bohumil Ryba. Ten pak další promoční řeči z tohoto rukopisu vydal, nevrátil se však už k Sedlákem otištěné rekomendaci *Discens factus est sciens*.

Text se vyznačuje dost komplikovanou strukturou, což čtenáři znesnadňuje orientaci v jeho obsahu. Výklad začíná rozlišením dvou lidských typů – lidí neřestných a lidí dobrých. Vlastnosti každého tohoto typu jsou pak popsány ve třech stupních; ony dva popisy zabírají největší část celého textu (o hodně delší a pestřejší je popis první, charakterizující ty „neřestné“). Pro usnadnění čtenářské orientace jsme na začátek jednoho i druhého popisu

1 F. Novotný, *Základní latinská mluvnice*, Praha 1957, § 166: „Perfekta se užívá v příslovích... o ději, který se stává nebo se může státi v kterékoli době.“

umístili ve špičatých závorkách označení „neřestní“ a „dobří“. Řečník se pak již nevrací k popsáním vlastnostem lidí neřestných, navazuje bezprostředně na popis „dobrých“ novou paralelní tripartitou: každý stupeň popsanych vlastností dobrého člověka odpovídá jednotlivým slovům nebo slovním spojeními tématu. V těchto paralelách, které předcházejí samotnému závěru řeči, jsme pro snadnější orientaci vložili již jen dva skromné doplňky opět ve špičatých závorkách.

Kandidátem, který se 9. března 1399 stal za přítomnosti a s podporou svého učitele Husa bakalářem, byl Matěj z Knína,² právě ten, který předsedal proslulému kvodlibetu za deset let poté, v lednu 1409, v době, kdy v Praze již byly spory o Viklefa v plném proudu. Knínův kvodlibet se konal v napjaté atmosféře a je památný proslulým Jeronýmovým vystoupením, v němž se řečník po úvodní *Chvále sedmi svobodných umění* zastal svého kaceřovaného kolegy, předsedajícího Matěje z Knína, přednesl obranu Čechů proti obvinění z kacířství a připojil i obhajobu Viklefových knih.³ Máme tedy v proslovu *Discens factus est sciens* před sebou konkrétního Husova žáka, který měl svou úlohu ve vrcholném období pražského viklefismu. Nezůstane zde sám: v několika dalších rekomendacích se opět setkáme s Husovými žáky a pomocníky v bojích o Viklefa. Dodejme, že poslední zmínka pramenů o Matěji z Knína je z roku 1409, patrně v mladém věku tedy zemřel.

Kdo se učí, bude vzdělaný.

Kdo se učí, bude vzdělaný. Tato slova píše filosof Aristoteles ve druhé knize *Metafyziky*.⁴

Vážení mistři, otcové a páni! Máme-li v úmyslu pečlivě zvážit zásluhy i poklesky rozličných stavů, zřetelně uvidíme, jak lidé kráčejí dvojí cestou: jedni ve zvrácené neřesti a neotesané nevědomosti, ti další v počestných mravech a důkladném vzdělávání. A tak ten, kdo touží zdůraznit, jak jsou ti první hodni chvály, musí hned jedním dechem odvrhnout hanebné neřesti, což stvrzuje Aristoteles ve třetí knize *Etiky*, když říká:⁵ „Stojí-li protiklady vedle sebe, vyniknou jasněji“, a ve čtvrté knize *Fyziky* a v první knize *O nebi*:⁶ „Protiklady jsou utvořeny z téže látky“ a „podléhají⁷ i témuž řádu.“ A poněvadž být ctnostným a být neřestným jsou protiklady, smím

2 J. Tříška, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 364 (s křestním jménem Mathias).

3 F. Šmahel, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, Praha 2010, s. 37–41, 293–302; též, *Jan Hus*, Praha 2013, s. 70–72.

4 Aristoteles, *Metaphysica* II, č. 2 (Bekker 994a).

5 *Auctoritates Aristotelis*, *Rhetorica* III, č. 57, s. 267 (Bekker 1405a); srov. tamtéž, *De caelo et mundo* II, č. 60, s. 164 (Bekker 287a). Citováno též v rekomendaci *Studuit agere*.

6 *Auctoritates Aristotelis*, *Physica*, č. 135, s. 151; *De caelo et mundo*, č. 51, s. 163; srov. Aristoteles, *Physica* IV, 2 (Bekker 217a), *De caelo et mundo* II (Bekker 286a).

7 Srov. *Auctoritates Aristotelis*, *De anima* II, č. 110, s. 183 (Bekker 427b); tamtéž, *Topica* VI, č. 95, s. 329 (Bekker 142a).

při chvále ctnostného kárat hanebnost neřestného, aby tím jasněji vynikla ctnost našeho kandidáta. Je však nadměru obtížné rozpoznat člověka ctnostného, což potvrzuje Chudý Jindřich, který říká:⁸

„Jak je to těžká práce a jaká námaha myslí,
když chceš bezpečně poznat, kdo je poctivý muž!“

Proto při srovnání dobrých v protikladu k neřestným užiji trojího stupně, jak to zmiňuje Alexander:⁹

„Všimni si, že když porovnááš, máš vždycky tři stupně.“

<NEŘESTNÍ> Pokud jde o to první, s bolestí shledávám, že jsou tři kategorie hříšných provinění: prvním je lenost s marnotratností, druhým nadutost s lehkomyslností, třetím bezohlednost s obhroublostí. Bohužel po těchto stupních kráčí množství lidí a nejvíce pak našich studentů, kteří si mají víc než kdokoli jiný hledět spořádaného života, avšak řádností úplně pohrdají, a běda – oddávají se životu neřádnému.

O prvním stupni píše Avianus a alegoricky popisuje vlastnosti těch, kdo se pohybují na tomto stupni:¹⁰

„Takto pravila kdysi prý želva křídlatým ptákům:
Kdyby ji vysoko nad zem vynesl některý z nich,
z purpurového písku že lastury přinese jemu,
perlu s nádherným leskem za to mu v odměnu dá.“

Nuže, želva, nejlenivější plaz, zatoužila létat – to je první neřest, lenost, pak chtěla rozdávat drahé kameny – to je druhá neřest, marnotratnost. A tak želva, tedy lenivý student, promlouvá k okřídleným ptákům, tedy k učeným mužům, že slibuje perly tomu, kdo by ji pozvedl nad zem a vynesl do výše, k akademickému titulu; ale když byl povýšen, pak, tak jako želva nabízí mušle, které jsou křivé, také on se křivými ústy vysmívá učitelům. Není však nic divného na tom, že když je želva do výšky vynesena, drží se tam se strachem. Avianus totiž dodává:¹¹

„Jak se tak vznášela k hvězdám, však na křídlech získaných lstivě,
vypadla z orlových spárů, nešťastná, na tvrdou zem.
Volala o záchranu a krunýř se naplnil hlukem.“

8 Henricus Septimellensis, *Elegia* III, 117–118.

9 Alexander de Villa Dei, *Doctrinale* 458.

10 Avianus, *Fabulae* 2 (přel. R. Mertlík, pseudonym J. Valeš, *Svět ezopských bajek*, upraveno). Citováno též v rekomendaci *Studuit agere*.

11 Tamtéž. Citováno též v rekomendaci *Studuit agere*.

Podívej se, želva vysoko vystoupala, ale zas se zřítíla dolů. A proto říká satirický verš:¹²

„Můj milý synu, nechtěj až příliš vysoko vzlétnout,
ty přece nemáš křídla, těžký bude tvůj pád!“

Hle, to je první stupeň – lenost s marnotratností.

O druhém stupni píše též autor:¹³

„Zrozená na dně vod a v hlubinách žijící dlouho,
z toho, co nahoře je, důvěrně znala jen kal.
Přece však nahoru k loukám si vyšla nadutá žába,
začala svůdnými řečmi klamat ubohou zvěř:
Nemoci, i ty těžké, že umí vyléčit zcela,
že umí prodloužit život, natolik zdatná že je.
Že prý Apollón, učitel její, jenž léčil i bohy,
jí se nemůže rovnat, ona že předčí i jej.“

To znamená, že žába, která se zrodila v blátě a vyrůstala v tůni, vylezla na rozkvetlé louky a šálila zvířata tvrzením, že je nejlepším doktorem a že každou nemoc dokáže vyléčit, ba dokonce tvrdila, že je lékařem lepším než Apollón, který byl nejlepší doktor, jenž léčil i bohy. Nuže žába, tedy pyšný student, chce léčit těžké choroby, tedy řešit složité otázky, a povaluje se přitom v bahnitých mělčinách, tedy aniž by vůbec rozuměl významu slov. Tak to je druhý stupeň: nadutost s lehkomyšlností.

O stupni třetím Facetus píše:¹⁴

„Kdo nemá vědění žádné, je jako dobytek jenom,
vědění utváří muže, brání mu špatným se stát.“

Ve shodě s ním je výrok Aristotelův v první knize *Politiky*:¹⁵ „Jako je ze všech živočichů člověk tím nejdokonalejším, pak nejhorším je ten, jemuž jsou cizí zákony, spravedlnost a vědění.“ Na tomto stupni většinou zůstávají lidé nestálí, kteří se synem nestálosti¹⁶ vyhledávají svou slávu, o čemž píše Boethius v knize *Školská*

12 Srov. Walther 19462, 19584.

13 Avianus, *Fabulae* 6 (přel. R. Mertlík, pseudonym J. Valeš, *Svět ezopských bajek*, upraveno). Citováno též v rekomendaci *Studuit agere*.

14 *Facetus (Moribus et vita)* 85–86.

15 Aristoteles, *Politica* I (Bekker 1253a); *Auctoritates Aristotelis*, *Politica* I, č. 9, s. 252.

16 Srov. Pseudo-Boethius, *De disciplina scoliarium* 3, 2. Citováno též v rekomendaci *Forcia adversis*.

výchova toto:¹⁷ „Raději touží setřást lidskost a odít se do oslí kůže.“ A nad těmi se podivuje Alan, když v *Problematech* říká:¹⁸

„Teletem může být býk a štěnětem pes jenom jednou,
proč člověk dítě je dvakrát, když přece jednou to stačí?“

Dvakrát je totiž dítětem ten, kdo je podvakrát nevědomý, totiž v dětství a ve stáří. A skutečně tak lidé kráčejí ve třetím stupni, totiž v bezohlednosti s obhroublostí, a ty připomíná také Cato:¹⁹ „Když jsem si uvědomil, kolik lidí na své mravní cestě těžce bloudí, usoudil jsem, že je třeba jim v jejich smýšlení pomoci a poradit.“ A že je málo platná rada těm, kteří si poradit nedají, dosvědčuje Alan v *Problematech*:²⁰

„Zánět oka – leč šilhavost ne – lze vyléčit mastí“

(tedy: lék pomůže na krhavé oči, na šilhavost ne), a dodává:

„kdo jednou šilhavý je, tomu to zůstane už.“

A proto šilhavým, tedy těm, kteří se vydávají špatným směrem, jen zřídka prospěje rada, neboť kdo jednou sešel ze správné cesty, půjde po nesprávné cestě už vždy.

Tolik k tomu prvnímu.

<DOBŘÍ> Za druhé jsem řekl, že na těch dalších si všímáme počestných mravů a důkladného vzdělávání, přičemž tu s potěšením shledávám tři stupně: první píli se štedrostí, druhý vytrvalost s pokorou, třetí vzdělání s konečnou dokonalostí.

K prvnímu stupni se řadí především ti, kteří cvičí své nadání a své bohatství štědře nabízejí; o nich píše Boethius v knize *Školská výchova*, jak střídma má být jejich strava, jak prostý oděv a nakolik je třeba věnovat se studiu, když tamtéž říká:²¹ „Svědomitostí se zmírňuje obtížnost jakéhokoli díla.“

O druhém stupni píše Seneca v šestnáctém dopise:²² „Je třeba neochabovat a ustavičné úsilí upevňovat tak dlouho, až dobrá mysl přivede ke konci to, co si přeje dobrá vůle.“ Na něj navazuje Cato:²³

„Vytrvalý a mírný vždy buď, jak věc si to žádá.“

17 Srov. tamtéž 3, 11.

18 Alanus ab Insulis, *Liber paraboliarum* IV, 375–376. Citováno též v rekomendaci *Da adverbis*.

19 *Catonis Disticha* II, Praefatio, 3–4.

20 Alanus ab Insulis, *Liber paraboliarum* III, 287–288.

21 Pseudo-Boethius, *De disciplina scoliarium* 1, 7. Citováno též v rekomendaci *Forcia adversis*.

22 Seneca, *Epistulae morales* 16 (přel. B. Ryba, upraveno).

23 *Catonis Disticha* I, 7. Citováno též v rekomendaci *Filius esto bonus*.

A Chudý Jindřich:²⁴

„Nesnáze máme snášet, vždyť duch i mysl tak zraje,
teprve dozrálé hrozny mají patřičnou chuť.“

Takže vytrvalost s pokorou.

O těch třetích píše Anticlaudianus:²⁵

„Bohatství zaslepí ducha a vede jen k slávě a poctám,
před nimi sklání se, zákonů nedbá a pohrdá právem.
Moudrost je zdrojem bohatství ducha a pokladů myslí:
ten, kdo je obdržel jednou, už o ně nepřijde nikdy,
naopak – má je a navždy už jimi oplývat bude.“

Téhož názoru je i Cato, který říká:²⁶

„Vědění vždycky je ke cti, styd' se, kdo učit se nechceš,“

a s ním se shoduje výrok Aristotelův v první knize O duši:²⁷ „Když se zabýváme znalostí úctyhodných hodnot“ atd. Z toho zcela jasně plyne, že každý vzdělaný člověk je hoden pocty a pocta je závěrečným oceněním. Ukazuje se nám tu třetí stupeň, tedy vzdělání s konečnou dokonalostí.

První výraz <tohoto výkladu o „dobrých“> odpovídá prvnímu stupni našeho tématu: řekne-li se **kdo se učí**, mluví se o pílí; druhý výraz odpovídá druhému stupni tématu: řekne-li se **bude**, je řeč o vytrvalosti, neboť to, že se člověk něčím stane, spočívá v postupném pokroku; a třetí výraz odpovídá poslední části tématu, když se řekne **vzdělaný** – tedy vzdělání. A proto byl nejprve předložen výrok: **Kdo se učí, bude vzdělaný**, slova, která jsme si zásadně předsevzali na začátku.

A v těchto se vši skromností uvedených slovech se stručně připomíná trojít: za prvé pevné lpění našeho uchazeče na jeho studiu (řekne-li se **kdo se učí**), za druhé užitečná a plodná proměna (řekne-li se **bude**), za třetí konečná odměna (řekne-li se **vzdělaný**).

Řekl jsem za prvé, že v předchozích slovech, <**kdo se učí**>, je zmínka o úplné oddanosti našeho uchazeče studiu. Nikoli bezdůvodně, vždyť v řadě po sobě následujících let se velmi pilně ze všech sil věnoval četbě, cvičením a disputacím, přičemž dychtivě naslouchal výkladům mistrů. Nestrávil však studiem zdaleka tolik času,

24 Henricus Septimellensis, *Elegia* III, 57–58.

25 Přeloženo dle Alanus ab Insulis, *Anticlaudianus* VII, 226–231. V rukopise je zápis veršů porušen.

26 *Catonis Disticha* IV, 29.

27 Aristoteles, *De anima* I (Bekker 402a).

jako se to přihodilo Iocariovi,²⁸ který si ještě ani po třiceti letech nebyl jist, zda je v časoměře první slabika slova „magister“ krátká nebo dlouhá. Avšak náš determinant díky svému bystrému intelektu zvládl nejen správný přízvuk toho slova, ale také jeho výslovnost, což dokládá jeho úplnou oddanost studiu. Tolik k prvnímu.

Za druhé jsem řekl, že ve slovech tématu je zmínka o plodném dosažení změny (řekne-li se **bude**). Bude tím, čím dřív nebyl, ale přitom, že zůstal, čím byl, se stal i takovým, jakým předtím nebyl: bude totiž vzdělaný, poněvadž takový předtím nebyl, teď bude vyzkoušen a prověřen a učitelé jej shledali takovým, jakým předtím shledán nebyval. To je ono plodné dosažení změny, pokud jde o to druhé.

Za třetí jsem řekl, že je ve slovech tématu zmínka o konečné odměně – **vzdělaný**. Vzdělaní lidé si totiž zaslouhují odměnu, jak dokládá Boethius ve druhé knize O útěše filosofie, ve třetí próze:²⁹ „Ctnosti je totiž vlastní důstojnost“ atd., a dodává: „A poněvadž toho obyčejní lidé nejsou schopni, je jasné, že nemají onu krásu, jež je vlastní důstojnosti, nemají tedy ani odměnu.“ Proto na vzdělaného člověka čeká konečná odměna.

Někdo třeba namítne: Kde je něco, co svědčí pro tu odměnu? Odpovídám: přísná zkouška před učiteli a jeho přízvisko, to jsou svědectví hned dvě. To první, tedy zkouška, je všem zřejmá a jeho přízvisko zní Pater – Otec. A tak podle Grécisty:³⁰ „Otec je jméno generační, však bývá též výrazem úcty.“

Nuže, to je druhý svědek. A protože „soudní výrok bude vyneseno podle výpovědi dvou nebo tří svědků“,³¹ po schválení uchazeče následuje odměna, kterou je akademický titul.

A tak protože se učil a stal se vzdělaným, z pravomoci mně v této věci svěřené udělují mu <titul bakaláře svobodných umění, aby mohl číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni příslušejí, zde i všude jinde, a to ve jménu svaté a nerozdílné Trojice>.³²

28 Srov. Pseudo-Boethius, *De disciplina scolarium* 1, 9.

29 Boethius, *Philosophiae consolatio* 2, 4.

30 Eberhardus Bethuniensis, *Graecismus* 9, 2.

31 Dt 19, 15.

32 Slova ve špičatých závorkách kritická edice v souladu s rukopisným dochováním neuvádí, na jejich místě je „etc.“; přebíráme konvenční závěrečnou formuli podle rekomendace *Studuít agere*.

